

-ból

Ordet *-ból* är förhållandevis sällsynt på Island, det förekommer två gånger som osammansatt gårdnamn. Ordets betydelse i fornisländskan var 'Leie; for Mennesker; ... for Dyr', 'Bosted, Gaard' = *bólstaðr*, *bær* (Fritzner). Guðmundur Andrússon översätter ordet till latin 'civitas, pagus' (1683 s. 39). I nutida isländska betyder ordet 'Bolig, Opholdssted, Gaard' (Blöndal) eller 'byli, aðsetur, bældur blettur eftir fé, kvíaból' (Ásgeir Bl. Magnússon). Ordet är besläktat med *bú*, *byli* och *bæli*. I sammansättningar förekommer det bl.a. i ordet *höfuðból* 'Hovedgaard' (Fritzner), en gård värderad till 60 hundra eller mera, översatt 'latifundium' hos Guðmundur Andrússon (1683 s. 39). Ordet *eyðiból* används som synonym till *eyðibýli* (t.ex. Árni Magnússon og Páll Vídalín, band 12).

Ordet *ból* förekommer som huvudord i gårdnamn, oftast i *Kirkjuból*. Gårdnamnet *Aðalból* finns åtminstone två gånger och det samma gäller *Breiðaból* (Finnur Jónsson 1907–15 s. 424–425).

Om betydelsen av ordet *kirkjuból* är det delade meningar. I Grágás kyrkorätt står följande: "Ef maðr byr a kirkio boli. þa scal hann þar hallda husum oc gørðum sva at land spilliz eigi." (s. 59). Enligt detta skulle *kirkjuból* i äldsta isländska betyda 'jörð, sem kirkja er á' och 'jörð, sem er kirkjueign' (Ólafur Lárússon (1944 s. 329 ff.). Han ansåg att gårdar med detta namn först hade kunnat få namn efter att kristendomen blev införd på Island och hade burit ett annat namn innan. Ólafur menade att kyrkorna på de olika *Kirkjuból* hade varit bondkyrkor och inte sockenkyrkor (1944 s. 336). Han ansåg att *Kirkjuból* endast eller nästan uteslutande hade betydelsen 'jörð, sem kirkja er á' (1944 s. 332). Det finns åtminstone 26 *Kirkjuból* i hela landet och många av dem i avlägsna delar av socknarna. Det kan förklara deras frekvens på Västfjorden och Östfjorden, där bebyggelsen är glesare än i många andra delar av landet. Frekvensen av detta namn på Västfjorden kunde peka på att det var ett modenamn, där det kan finnas så många som fyra i samma fjord. Medan Ólafur Lárússon menade att *Kirkjuból* stammade ifrån kristendomens första sekel på Island, ansåg Arnór Sigurjónsson (1973 s. 28–30 och 202) att de var från landnamstiden och hade kommit med landnamsmän från Hebriderna och Irland.

Frågan är om *ból* har använts mera om arrendegårdar än andra gårdar. I Grágás

Utbredningen av gårdnamn på *-ból* på Island.
(♦ enstaka namn).

stár följande: "Ef bolstaðr er lagðr i auðn. oc scal þat þo bygt bol heita. ef þat er eigi lengr samfast en .xii. manoðr. enda se þar þo bölt ef vill fyr husa sakar oc sva aNars." (s. 419). Verbet *bæla* (*böla*) betyder här 'bortleie' (Fritzner). Ordet *ból* tycks dock inte säga något bestämt om gårdarnas storlek, men många av dem är torp eller mycket små gårdar. *Kirkjuból*-gårdama varierar också i storlek, men dock "nästan alla medelstora eller mindre" (Arnór Sigurjónsson 1973 s. 29).

Litteratur

- Arnór Sigurjónsson. 1973. *Frá árdögum íslenzkrar þjóðar. Litið til Noregs og Írlands*.
- Árni Magnússon og Páll Vídalín. 1913–1990. *Jarðabók* 1–12. (Tólfta bindi. Atriðis-orðaskrá. Gefin út af Hinu íslenska fræðafélagi í Kaupmannahöfn.)
- Ásgeir Bl. Magnússon. 1989. *Íslensk orðsifjabók*.
- Finnur Jónsson. 1907–15. *Bæjanöfn á Íslandi*. (Safn til sögu Íslands og íslenzkra bókmenta IV.)
- Grágás* efter det Arnamagnæanske Haandskrift Nr. 334 fol., Staðarhólsbók. Kbh. 1879.
- Guðmundur Andrússon. 1683. *Lexicon Islandicum sive Gothicæ Runæ vel Septentrionalis Dictionarium* [. . .] Havnæ.
- Íslendinga sögur. Nafnaskrá*. 1953. Guðni Jónsson hefur samið. (Íslendingasagna-útgáfan.)
- Jónína Hafsteinsdóttir. 2002. Ordleddet kirkja i stednavne i Vestfjordene. *Kristendommens indflydelse på nordisk namngivning*. Rapport fra NORNA 28. symposium i Skálholt 25.–28. maj 2000. (NORNA-rapporter 74).
- Ný jarðabók fyrir Ísland*. 1861.
- Ólafur Lárusson. 1944. *Byggð og saga*.

Svavar Sigmundsson
(1993; artikeln granskad 2004)